

**ВІДНОВЛЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ
У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД (1945-1953 РР.)**

Стаття написана на основі широкого аналізу джерел та літератури, в яких досліджується післявоєнний розвиток сільськогосподарської промисловості республіки. В ній розглядаються проблеми та результати відбудовчого процесу сільського господарства України в період 1945-1953 рр., прослідковується після окупаційний період після якого сільському господарству республіки було завдано величезних збитків не тільки від воєнних дій, а й від розграбованих та частково або повністю виведених із ладу підприємств.

Ключові слова: сільське господарство, відбудова, відновлення, народне господарство, голод.

The article is written on the basis of a wide analysis of sources and literature in which the post-war development of the republic's agricultural industry is investigated. It examines the problems and results of the reconstruction process of agriculture in Ukraine in the period 1945-1953, follows the occupation period after which enormous losses were caused to the agriculture of the republic not only from military actions, but also from looted and partially or completely disabled enterprises .

Key words: agriculture, reconstruction, recovery, national economy, hunger.

З приходом радянської влади на звільнені території республіки починається поступовий процес відновлення сільськогосподарського потенціалу довоєнного рівня. Так звана «минула влада» в результаті своєї грабіжницької аграрної політики спустошувала не тільки господарства колгоспів, радгоспів і МТС, а й особисті господарства селян. Використання окупантами тактики «спаленої землі» призвело до втрати багатьма селянами особистого господарства й худоби. В селах, звільнених від окупаційного режиму, ситуація ускладнювалася й тим, що довоєнного працездатного населення залишилося менше половини.

В 1945 році потужність тракторів у сільському господарстві республіки становила вже 56% довоєнної, парк зернових комбайнів – 46 %, вантажних автомашин – 16%, але в основному машинно-тракторний парк був фізично зношений. Не вистачало плугів, культиваторів та інших сільськогосподарських знарядь [7, с. 224]. За роки війни значно зменшились посівні площі й поголів'я тваринництва, знизилась урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність худоби. Колгоспи і радгоспи в свою чергу не мали необхідної кількості посівного матеріалу та головною проблемою республіки була нестача кадрів, так як мільйони людей, у тому числі колгоспники, робітники МТС та радгоспів, захищаючи Батьківщину, полягли в боях з окупантами. Тяжка фізична праця в сільськогосподарському виробництві лягла в основному на плечі жінок.

В цей час з'являється новий п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства СРСР запланований на 1946 –1950 рр., який передбачав не тільки відродження сільського господарства в районах, звільнених від гітлерівської окупації, але й подальший розвиток колгоспів і радгоспів, значне збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, необхідної для піднесення життєвого рівня народу [4, с. 39]. План визначив основні напрямки та шляхи вирішення цього завдання. Особливо наголошувалося в плані на необхідності піднесення тих галузей, які взаємозалежні один від одного, а саме: тракторобудування і сільськогосподарського машинобудування, без чого неможливо було швидкими темпами відбудувати і розвинути сільське господарство.

Також, після затвердження Верховною Радою УРСР цього п'ятирічного плану передбачалося підвищення культури землеробства і тваринництва, збільшення

врожайності і валових зборів сільськогосподарських культур, відновлення поголів'я худоби і зростання їх продуктивності в колгоспах і радгоспах.

Економічне становище колгоспів України залишалося важким. При вилученні значних коштів із сільського господарства державні капітальні вкладення в цю галузь економіки були вкрай недостатніми і разом із колгоспними капіталовкладеннями становили лише 15% загального обсягу [1, с. 493].

Порівняно з 1945 р. грошові доходи колгоспів в 1946 р. збільшилися у тваринництві на 207 млн крб., в підсобних підприємствах і промислах на 18 млн, в інших – на 117 млн крб., але в рослинництві зменшилися на 378 млн крб. В цілому ж за 1946 р. доходи зменшилися усього на 36 млн крб. Відомо, що голоду в Україні можна було б уникнути. У 1947 р. грошові доходи колгоспників республіки зросли всього на 39%. Проте, можна сказати, що економічне становище радгоспів у жнивний 1947 рік було вкрай важким. Так, через вкрай недостатні державні капітальні вкладення в сільське господарство та низькі заготівельні ціни в перші повоєнні роки виробничі фонди колгоспів зростали доволі повільно [7, с. 229-230].

Перші післявоєнні роки відбудови сільськогосподарської галузі можна охарактеризувати як гонитва за довоєнним рівнем оброблювальних земель, але цьому заважав низький рівень або взагалі відсутність агротехніки. Також в 1946 році не менш важливим фактором малого врожаю стала посуха, яка охопила в основному південні і східні області республіки. Нерідко траплялася і сама загибель цих посівів зернових культур.

Період Голодомору 1946–1947 років залишив чорний відбиток не тільки в історії України, а й в історії СРСР. Він викликав нову хвилю голоду утворену у результаті масового вилучення з колективних та особистих господарств зерна. Саме такою політикою радянської влади, вона хотіла збільшити та водночас посилити свою вагу у світі як потужна військова держава та забезпечити собі лояльність країн які стояли на «соціалістичних рейках» [2, с. 159].

Пленум ЦК ВКП(б) прийняв у лютому 1947 р. постанову «Про заходи піднесення сільського господарства в післявоєнний період» яка ставила за мету досягнення відповідного рівня піднесення сільського господарства, яке б забезпечило достаток продовольства для всього населення республіки, та створило би деякі продовольчі резерви для країни. Але для успішного виконання цієї мети Пленум поставив за цілий ряд заходів, серед яких найважливішим з них було відновлення і подальший розвиток матеріально-технічної бази сільського господарства республіки. Була вирішена ціла низка шляхів по налагодженню та удосконаленню матеріально-технічних засобів для ведення сільського господарства, а саме: збільшення виробництва комбайнів, тракторів та машин для сільського господарства, але сам процес матеріально-технічного забезпечення проходив досить повільно.

В цей час Пленум видає постанову про виготовлення та конструювання більш сучаснішої на той час сільськогосподарської техніки для якомога ефективного збору урожаю різних галузей сільського господарства. Також не мало часу відводилося на підготовку саме кваліфікованих кадрів, або на їх перепідготовку в зв'язку з удосконаленням як технічної бази так і новими способами збору врожаю.

На західноукраїнських землях у 1947–1948 роках розпочалася колективізація, що по своїй суті повторювала модель колективізації 20-х–30-х років. В основному на цій території вона проходила за допомогою примусових методів та в прискорених темпах [3, с. 334]. Спочатку заможні селяни обкладалися цим податком, а вже поступово й середня ланка суспільства, в зв'язку з цим утримувати свої господарства було дуже тяжко, а згодом зовсім неможливо з того моменту як почалося «усуспільнювання» не тільки землі, а й засобів праці, інвентаря, худоби.

До 1948–1949 років основна маса західноукраїнського селянства була охоплена колективними господарствами. В 50-х роках в західних областях України колективізація

майже закінчилася. У цей час створюються МТС для технічного обслуговування колгоспів.

Що стосується трудових ресурсів республіки, то можна сказати, що ситуація залишалася напруженою. Це насамперед відбувалося із-за того, що НКВС СРСР масово депортувало сім'ї так званих «зрадників Батьківщини», хоча звинувачення в більшій своїй мірі були безпідставні, і згодом деяких із них було реабілітовано [6, с. 12]. Засланню до Сибіру, саме туди відбувалася депортація, підлягали всі члени сім'ї звинуваченого за зраду, навіть неповнолітні.

Ще одним із факторів, що ставив селян і колгоспи у скрутне становище, так це високі ціни на промислові товари та сільськогосподарську техніку, що була зосереджена у руках МТС. Насамперед, держава диктує селу вигідні їй ціни закупівлі сільськогосподарської продукції, монополізує податкову політику відносно колгоспів, радгоспів та звичайних сільських трудівників, і як було зазначено вище, встановлює сприятливі ціни на аграрну техніку та знаряддя праці [7, с. 238].

У сільському господарстві одним з основних недоліків було управління колгоспами та радгоспами «зверху», що не давало їм права самим планувати виробництво з урахуванням клімату та своїх фізичних можливостей. По суті, вище керівництво ігнорувало економічні та природні умови того чи іншого регіону та теоретичний і практичний досвід роботи спеціалістів.

Все це було дуже гарно виражено, та стримувало якісь перш за все якісні зрушення в аграрному секторі. Посівні площі, які за цей період збільшились на території Української РСР, в свою чергу не змінили стан валової продукції в 50-х роках, яка становила лише 84% довоєнної [3, с. 335].

Колективізація яка відбувалася в західних областях України була майже закінчена. Насильницька колективізація, наслідками якої стала депортація сотні тисяч селян до Сибіру, яких позбавили мало того, що своєї власності, так ще й своєї рідної домівки, без права повернення на Батьківщину.

В 1950 році широких масштабів набуло «укрупнення» дрібних колгоспів, мета якої дуже зрозуміла і вигідна державі – це максимальне використання сільськогосподарської техніки, так як в дрібних колгоспах техніку не могли використати на всі 100%, збільшення доходів колгоспів, зменшення витрат адміністративну ланку колгоспів. В результаті цього в наступні роки кількість колгоспів по всій Україні значно зменшилася, але незабаром стало зрозуміло, що в процесі «укрупнення» колгоспи стають занадто громіздкими та малокерованими.

Підприємства які відповідали за тракторне та сільськогосподарське машинобудування республіки в 1950 році перевищили довоєнний рівень випуску тракторів та комбайнів на 1,2 рази. Парк тракторів МТС України збільшився впродовж 1951–1953 рр. – на 36,7 тисяч, а зернових комбайнів – на 18,5 тисяч. В більшій мірі ніж до цього, починається забезпечення кваліфікованими кадрами керівників колгоспів, число яких з кожним роком зростає [7, с. 235].

За 1949–1952 роки обсяг промислової продукції значно зріс і становив 230%, в той час як обсяг виробництва сільськогосподарської продукції зріс лише на 10% [5, с. 23]. Це говорить про те що колгоспно-радгоспна система перебувала на своєму недостатньому рівні, у багатьох регіонах України врожайність зернових та інших культур була дуже низькою. Виробництво сільськогосподарської продукції, а саме її не належний рівень, не задовольняв легку промисловість у сировині, а населення в продуктах харчування. Щодо оплати праці то вона була низька і не вчасна, що в свою чергу негативно позначилося на зростанні виробництва.

Таким чином, можна сказати, що матеріально-технічна та соціальна база були підірвані в результаті бойових дій. Дефіцит тягової сили, комбайнів, тракторів, основна робоча сила – жінки та підлітки, скорочення поголів'я худоби, низька врожайність із-за засухи, голод, відсутність нормальної оплати праці, не реальні хлібозаготівельні плани,

облога податку на особисте господарство, об'єднання колгоспів – все це не давало можливості у відносно короткі строки відновити сільське господарство республіки.

Держава в першу чергу дбала про відновлення та розвиток важкої промисловості, тому й асигнувала туди майже всі кошти, в той час, як на сільське господарство радянська влада виділяла лише 7% капіталовкладень, також її помилкою було те, що вона хотіла впровадити не нові аграрні порядки, а відновити старі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко О. Д. Історія України: посібник. 2-ге вид., допов. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 656 с. (Альма-матер).
2. Голодомори в Україні 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947: Злочини проти народу / О. М. Веселова [та ін]; Асоц. дослідників голодоморів в Україні, Ін-т історії НАН України. – Київ: [б.в.], 2000. 262 с.
3. Історія України / В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, О. І. Гуржій та ін., під ред. В. А. Смолія. — К., Альтернативи, 1997. 416 с.
4. История Украинской ССР: В 10 т. – Т. 9: Украинская ССР в период построения развитого социалистического общества (1945 – начало 60-х годов) / Ред. кол. тома: А. В. Лихолат (отв. ред.), Н. Г. Ищенко, М. П. Ким, Ю. А. Курносов, И. М. Маковейчук (зам. отв. ред.), П. П. Панченко, Н. Р. Плющ (отв. секретарь), А. Д. Скаба, П. С. Сохань. АН УССР. Институт истории. Киев: Наукова думка, 1985. 582 с.
5. Лисенко Л. Сільське господарство України. – Видання Закордонних частин ОУН, 1960. – 206 с. – (Бібліотека українського підпільника. Серія друга, ч. 3)
6. Малярчук О. М. Аграрна політика партійно-радянської влади (1944-1964 рр., західні землі України): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / О.М. Малярчук ; НАН України. Ін-т українознав. ім. І.Крип'якевича. Ін-т народознав. Л., 2005. 20 с.
7. Панченко П. П., Шмарчук В. А. Аграрна історія України: Підручник. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. 342 с. (Вища освіта ХХІ століття).

Рекомендує до друку науковий керівник доцентка Кузовова Н.М.